

Xuraman KƏRİMOVA
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
AMEA Folklor İnstitutu

E-mail: kerimova.xuraman@rambler.ru
<https://doi.org/10.59849/2309-7949.2023.2.91>

UŞAQ TƏFƏKKÜRÜNÜN FORMALAŞMASINDA TAPMACALARIN ROLU

Açar sözlər: folklor, yaddaş, təfəkkür, tapmaca, pedaqogika, məktəb, şagird, dərslük

SUMMARY

THE ROLE OF RIDDLES IN THE FORMATION OF CHILDREN'S THINKING

During the genre of folklore, riddles have a particular appeal. Riddles are intellectual games that are brought to life through mutual cognitive engagement between the speaker and the listener. This article highlights the distinctive features of this genre and the topics it covers. Additionally, the role of riddles in the intellectual development of children is discussed. Despite their small size and easy memorization, riddles are very suitable for children's interests. Examples of riddles serve as a significant tool for stimulating the thinking process, analyzing and synthesizing facts and events, and identifying different and similar aspects. Solving riddles encourages research, enhances children's worldviews, develops reasoning and comparison skills, and contributes to the formation of analytical thinking. The article also emphasizes the importance of using riddles as teaching material in elementary classrooms. During the research, the statistics of the use of riddles in Azerbaijani language textbooks in primary school were studied, and the results were compared with the indicators of the first textbooks created.

Keywords: folklore, memory, thinking, riddle, pedagogy, school, student, textbook.

РЕЗЮМЕ

РОЛ ЗАГАДОК В ФОРМИРОВАНИИ МЫШЛЕНИЯ ДЕТЕЙ

В жанре фольклора загадки обладают особым очарованием. Загадки - это интеллектуальные игры, оживляемые взаимодействием между говорящим и слушающим. В данной статье выделяются особенности этого жанра и охватываемые им темы. Кроме того, обсуждается роль загадок в интеллектуальном развитии детей. Несмотря на их небольшой размер и легкость запоминания, загадки очень подходят для интересов детей. Примеры загадок служат значимым инструментом для стимулирования мыслительного процесса, анализа и синтеза фактов и событий, выявления различных и сходных аспектов. Решение загадок поощряет исследования, улучшает мировоззрение детей, развивает навыки рассуждения и сравнения, а также способствует формированию аналитического мышления. В статье также подчеркивается важность использования загадок в качестве учебного материала в начальных классах. В рамках исследования была проанализирована статистика использования загадок в учебниках азербайджанского языка в начальной школе, и результаты были сопоставлены с показателями первых созданных учебников.

Ключевые слова: фольклор, память, мышление, загадка, педагогика, школа, ученик, учебник.

İbtidai sinif “Azərbaycan dili” dərsləklərinin tərtibi zamanı sanama, düzgü, çaşdırma, yanıltmac, nağıl və uşaq folkloruna aid digər janrlardan istifadə edilir. Bu, şagirdlərin təfəkkür tərzinə uyğun olduğu üçün onlar tərəfindən maraqla qarşılanır. Folklor janrları sırasında tapmacalar xüsusi çəkiyə malikdir. Tapmaca toplayıcı və dinləyicidən qarşılıqlı təfəkkür fəallığı tələb edən intellektual oyun, ağıllı əyləncədir. Uşaqların müəyyən bilik və bacarıqlar ələdə etməsində bu janrın rolu böyükdür. Tapmacada hər hansı predmet və ya hadisəyə məxsus əlamətlər müəyyən kodlar vasitəsilə üstüörtülü şəkildə vurğulanır, qarşı tərəfdən həmin əlamətlərə mənə verib cavabı tapmaq tələb olunur. Cavab tapmaq cəhdləri uşaqların yozum qabiliyyətini, fəhmmini qüvvətləndirir, çevik düşünmək və qənaətə gəlmək bacarığı formalaşdırır. Yetişməkdə olan nəslin təfəkkürünü və zehni qabiliyyətini inkişaf etdirmək üçün xalq bir sıra vasitələrdən, o cümlədən tapmaca və çaşdırmalardan istifadə etmişdir.

Azərbaycan tapmacalarının ilk toplayıcısı və tədqiqatçısı Vəli Xulufu tapmacanı digər folklor janrları ilə müqayisə edərək yazırdı: “*El ədəbiyyatının başqa növlərinə nisbətən tapmacaların özünün ayrıca bir xüsusiyyəti vardır. Bunun materialı daha real və təbiidir. Təbiətdə və həyatda nə görülürsə, tapmaca da onun üzərində qurulur. ... Dil etibarilə də tapmacalar çox sadə və ahənglidir. ... Tapmacalar, ümumiyyətlə, təsvir və tərifə gözəl, üslubca qəşəng olduqları kimi, çox mühakimə tələb edir. Buna görə tapmacalara xalq həyatının “matematikasi” demək olar*” (Tapmacalar, 2013, s. 7). Bütün bunlar bir daha tapmaca janrının uşaqların zehni inkişafı üçün əvəzsiz material olduğunu göstərir.

Hələ uşaqlıqdan suallar üzərində məşqlər təfəkkürün inkişafı üçün xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Tapmacaların cavabı uğrunda araşdırmalar uşaqların dünyagörüşünü artırır, mühakimə yürütmək, müqayisə etmək qabiliyyətini inkişaf etdirir, analitik təfəkkürünün formalaşmasına xidmət edir. Bəlkə də, belə demək doğru olar ki, tapmacalar ətrafında düşüncələr, yozumlar, axtarışlar uşaqların ilk tədqiqatlarıdır. Məsələn, “Mən gedirəm, o qalır”, “Mən gedirəm, o da gedir”, “Bizdə bir kişi var, xor-xor yatışı var” və s. bu kimi mətnlər kiçik yaşlı uşaqlara münasib tapmacalardır. Əlbəttə ki, uşaqlara ünvanlanan nümunələr onların yaşına, dünyagörüşünə, qavrayışına münasib – gördüyü, tanıdığı, bildiyi əşya və hadisələrlə bağlı olmalıdır. Ümumiyyətlə, bu nümunələrdən istifadə zamanı qarşı tərəfin yaşı, təfəkkür imkanları nəzərə alınmalıdır. Məsələn:

Məndə var, səndə də var,
İnsanda var, adamda yox...

(Cavab: *n* hərfi) (AFA, I c, 1968, s. 214)

Bu tapmacanı hərfləri tanıyan uşaqlara, yəni məktəblilərə ünvanlamaq olar, yazıb-oxumağı bacarmayan uşaqlar bunu dərk etmək iqtidarında deyillər.

Dünyagörüşünün zənginləşməsində, yeni biliklərin qazanılmasında bu janrın rolu danılmazdır. Orta məktəbin başlanğıc siniflərində tapmacalar ətraf aləmlə tanışlıq, maddi varlıqların öyrənilməsi üçün çox əlverişli təlim materiallarıdır. Uşaqlara hər hansı predmet haqqında danışmaq, nəyisə izah etmək çox yaxşıdır. Amma ondan da önəmlisi odur ki, uşağa həmin predmet (əyani və ya şəkli) göstərsin, onun xüsusiyyətlərini özü müşahidə etsin, görüb-duyduqları barədə qənaətə gəlsin. Fikrin əsaslandırılması üçün bu çox əhəmiyyətlidir. Məlumdur ki, tapmacalar əksəriyyəti konkret varlıqlar haqqında olur. Tapmacanın əhəmiyyətindən danışarkən rus ədəbiyyatşünası Stanislav Rassadin yazır: *“Tapmacalar uşaq üçün poetik obrazlar məktəbidir, onlar uşağı obrazlı təfəkkürə alışdırır, lakin onların obrazları real varlıqlara əsaslanmalıdır”* (Rassadin, 1967, s. 122).

Tapmacanı dinləyən uşaq cavab tapmaq üçün bəzən fikrini istiqamətləndirə bilmir. Bu zaman kömək məqsədilə tapmağa çalışdığı məfhumun ya açmasının baş hərfi, heca sayı, ya da mətndə qeyd edilməyən digər xüsusiyyətləri deyilir, bəzən oxşar əşyalarla müqayisə edilir, yeri, zamanı, həcmi, ölçüsü, rəngi, dadı, hansı məqsədlə istifadə olunması və s. haqqında “ipucu” verilir. Uşağın suala reaksiyası, cavab axtaran zaman fikrinin istiqaməti ətrafındakı insanlara onun düşünmək qabiliyyəti haqqında tutarlı mesaj verir. Tapmacalara psixoloji test kimi də baxmaq olar. Uşağın canlı ünsiyyətə qoşulmaq, diqqətini paylamaq, görüb-əşitdiklərinə hansı tezlikdə reaksiya vermək qabiliyyətini verilən tapmaca-suala münasibətindən də başa düşmək olar. Bu müşahidələrə əsasən uşağın əqli inkişaf səviyyəsi haqqında ilkin fikir söyləmək mümkündür. İsmayıl Əliyev tapmacaları etnopedaqoji material kimi təhlil edir və bu müdrik xalq incilərinin, ən azı, dörd mühüm pedaqoji imkanından istifadəsinin mümkünlüyünü göstərərək yazır:

“Tapmacalar geniş öyrədici, bilikverici, təhsilləndirici əhəmiyyət daşıyır.

Tapmacaların çox böyük inkişafetdirici imkanları vardır.

Tapmacalar şəxsiyyətin müxtəlif keyfiyyətlərinin tərbiyəsində istifadə edilə bilər.

Uşaqların təlim-tərbiyəsində tapmacaların diaqnostik imkanlarından müvəfəqiyyətlə istifadə etmək olar” (Əliyev, 2009, s. 169).

İbtidai sinif dərslərinin hazırlanmasında əvvəlki dövrlərin təcrübəsinə əsasən tədris olunan mətnin sonunda mövzuya uyğun bir çox tapşırıqlarla yanaşı, tapmacalar da verilir. Riyaziyyat dərslində misal həlli zamanı məchulun tapılması nədirsə, tapmacanın cavabını tapmaq da buna oxşar prosesdir. Söylənilən əlamətlərin arxasında gizlənən predmeti tapmaq üçün uşaq yaddaşında, təfəkküründə axtarış edir, məntiqi əlaqələndirmə aparır, yozumlar edir və s. Bütün bu proseslər nəticəsində o, çevik düşünməyi öyrənir, təfəkkürü itilənir, dünyagörüşü artır, yeni biliklər əldə edir.

Tapmacaları seçərkən dərslərin məqsədi və şagirdlərin yaş xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır. İbtidai siniflərdə tapmacalardan təlim materialı kimi istifadənin gərəkli olması barədə Nəbat Cəfərova yazır: *“Tapmacalar şagirdlərin Azərbaycan dilinin fonetik səs sisteminə yiyələnməsi, lüğət ehtiyatının zənginləşdirilməsi, düzgün tələffüz qaydalarının mənimsənilməsi, oxu və nitq bacarıqlarının formalaşdırılması üçün geniş imkanlara malik bir qaynaqdır. ... İbtidai siniflərdə tapmacaların öyrənilməsi şagirdlərdə əşyaların əlaməti, keyfiyyəti, forma və məzmunu haqqında dolğun təsəvvürlərin yaranmasına imkan verməklə, onların nitqinin obrazlılığını, ifadəliliyini təmin edir. Tapmacalar şagirdlərin zehni inkişafına, iti düşünmə qabiliyyətlərinə zəmin yaradır, onlar tapmacalardakı gizli fikri açmaq üçün müvafiq əşyanın əlaməti, forması, məzmununu araşdırmağa başlayırlar”* (Cəfərova, 2016, s. 334).

Həcmnin kiçik olmasına, daha tez yadda qalmasına görə də tapmacalar uşaqlar üçün çox münasibdir. Bu janr kiçik yaşlı məktəblilərin təfəkkürünün və nitqinin inkişafına, söz ehtiyatının artmasına, söz və məfhum anlayışlarını dərk etməsinə güclü təkan verir, onları düşünməyə, fakt və hadisələri tutuşdurmağa – analiz və sintez etməyə, fərqli və oxşar cəhətləri müəyyənləşdirməyə təhrik edən mühüm vasitələrdən biridir. Əşyaları, hadisələri müqayisə etməyə çalışan və bunu bacaran uşaqlar ətraf aləmi daha yaxşı öyrənib dərk edir, məntiqi təfəkkürü cırlanır. Məsələn:

*Beş, beş, beş – on beş,
üç – on səkkiz,
iki – iyirmi,
neçə əylər hamısı?*

(Cavab: 20) (Azərbaycan uşaq folkloru, 2011, s. 133)

Cavabı elə mətnin içində verilən bu cür tapmacalar uşaqları həm hesablama aparmağa vadar edir, həm də eyhamı tutmağı, diqqətli olmağı öyrədir.

Müasir ibtidai sinif “Azərbaycan dili” dərsləklərinin tərtibində tapmacalardan istifadə səviyyəsini araşdırdıq. 2022-2023-cü illər üçün I sinif dərslində “Yolda təhlükə” bölməsində mövzu ilə bağlı belə bir tapmaca verilmişdir:

Tapmacanı oxuyun və suallara cavab verin.

*Üç qardaş var bir qutuda,
Biri deyir: “Sən dayan, dur”.
Biri deyir: “Diqqətli ol”.
Biri deyir: “İndi buyur”*

(Azərbaycan dili 1-ci sinif, I hissə, 2022, s. 34)

Verilən suallar şagirdlərin diqqətini mövzunun açılmasına yönləndirir.

Digər tapmacanın mətni ilə bağlı bir neçə rəngli şəkil verilmişdir və çalışmanın tələbində bu şəkillərdən hansının tapmacanın cavabı olması soruşulur:

Tapmacanın açması hansı şəkildə təsvir olunub?

Meşədir, çəməndir oylağım mənim,
Özümdən yekədir papağım mənim.
Bəzən zəhərliyəm, bəzən yeməli,
Düz bircə dənədir ayağım mənim

(Azərbaycan dili 1-ci sinif, I hissə, 2022, s. 80).

Altı yaşlı uşağın maraq dairəsi, müşahidə etdiyi hər şeyə sual dolu baxışı, cavab axtarması, öyrənmək həvəsi hər kəsə məlumdur. Görüb, duyub, maraqlandıqı, lakin dərk edə bilmədiyi nə varsa, onların hamısı uşaq üçün bir tapmacadır və o bunu bilməyə can atır. Elə buna görə keçilən hər mövzuya uyğun xalq tapmacalarından nümunələr verməklə dərslər materialını bir qədər də maraqlı etmək olar. Nə üçün məhz xalq tapmacaları? Çünki gündəlik həyat tərzilə bağlı tapmacalar dərslərdə yerlərdə də təkrar-təkrar səsləndirilir. Bu zaman sual verən də, cavab axtaran da eyni mövzu haqqında düşünür. Nəticədə həmin mətnlər uşağın yaddaşında öz mövqeyini möhkəmləndirir. Dərslərdə verilən, lakin xalq tapmacası olmayanları isə yalnız müəllim və şagirdlər bilir, ailədə ata, ana, nənə, babanın uşaqlarla həmin tapmacalarla bağlı oyun-dialog qurmaq imkanları olmur. Ona görə də dərslərdə daha tipik xalq tapmacalarının verilməsini məqsədəuyğun hesab edirik.

2-ci sinif “Azərbaycan dili” dərslərində tapmacadan məzmununda əlavə, dil materialı kimi istifadə edilmişdir. Tapşırıq belədir:

Tapmacaları oxuyun. Açmasını təxmin edin. Əlamət bildirən hansı sözlər cavabları tapmaqda sizə kömək oldu?

1. Yumru təkər,
Əllərdə gəzər.
2. Üstü yaşıl məxmərdir,
İçi şirin şəkərdi.
3. Yer altında sari biz.
4. Fındıqdan iri,
Yumurtadan balaca

(Azərbaycan dili 2-ci sinif, I hissə, 2021, s. 56).

Çalışmada tapmacalara uyğun şəkillər verilib və bunlar şagirdlərə cavabı tapmaqda bir “ipucu”dur. Şagirdlər mətnlərdə ifadə olunan əlamətləri şəkillərdə araşdırmaqla daha asan əqli nəticəyə gələ bilirlər.

İkinci tapşırıq isə dinləmə materialıdır:

Tapmacaları dinləyin. Varlıqların əlamətlərinə görə tapmacaların cavablarını tapın və şəklini göstərin (Mətn yoxdur, yalnız şəkillər verilmişdir) (Azərbaycan dili 2-ci sinif, I hissə, 2021, s. 60).

Müəllim tapmacaları səsləndirir. Şagirdlər onu dinlədikdən sonra aldıkları informasiyanı şəkillər üzərində yoxlayaraq cavabı müəyyənləşdirirlər. Şifahi mətn üzərində bu cür əməliyyatların aparılması uşaqların müqayisəli təhlillə yanaşı, həm də eşitdiyi informasiyanı qavramaq bacarığını inkişaf etdirir.

Yuxarıda tapmacaların uşaqların sevimli janrı olduğu haqqında danışdıq. Onlar yalnız dərs prosesində deyil, dərsdənkənər əyləncələrində də bu janra tez-tez müraciət edirlər. Deməli, tapmaca həm də əyləncə vasitəsidir. Uşaqlar bir-birlərini bu nümunələr vasitəsilə imtahan edirlər. Çalışırlar ki, qarşı tərəf ona ünvanlanan tapmacanın cavabını tapa bilməsin. Bu, onlara xüsusi zövq verir. Bunun üçün əməlli-başlı axtarışlar edir, unikal nümunələr tapmağa cəhd edirlər. Nəticə etibarilə bütün bunlar hər iki tərəfin: həm sual verənin, həm də cavab axtaranın xeyrinədir.

İbtidai sinif dərsliklərində tapmacalardan istifadə səviyyəsini araşdırmaq üçün XIX əsrin sonu-XX əsrin əvvəllərində tərtib edilmiş dərslikləri nəzərdən keçirdik. 1888-ci ildə hazırlanmış “Vətən dili” dərsliyi ilə müasir ibtidai sinif “Azərbaycan dili” dərsliklərini tapmacalardan istifadə səviyyəsinə görə müqayisə etsək, böyük fərqin olduğunu görürük: “Vətən dili”ndə səksən beş tapmaca verilmişdir (Vətən dili, 2007).

Digər bir müqayisə: Fəridun bəy Köçərlinin 1912-ci ildə nəşr olunmuş 172 səhifəlik “Balalara hədiyyə” kitabında isə qırx beş tapmaca verilmişdir (Balalara hədiyyə, 2013). Bunlar Azərbaycanda hələ maarifçiliyin formalaşmaqda olduğu dövrün ilk dərslikləridir. Müasir ibtidai siniflərin “Azərbaycan dili” dərslikləri isə bu müqayisədə görünməz səviyyədədir.

Tapmacalar mövzu baxımından həyatın bütün sahələrini əhatə edir: insanlar, heyvanlar, quşlar, həşəratlar, bitkilər, fəsilər, təbiət hadisələri, insanlar, məişət əşyaları, texnika, insan münasibətləri, bir sözlə, bütün maddi və mənəvi varlıqlar haqqında mövzular tapmaca mətnlərində öz əksini tapır, bu sahələrə aid məfhumlar adları çəkilmədən müəyyən kodlarla tapmaca mətninə çevrilir. Folklorşünas Nuruəddin Seyidovun tərtib etdiyi “Tapmacalar” kitabında mövzular üzrə təsnifata nəzər salsaq, bir daha yəqin etmiş olarıq ki, xalqımızın tapmaca yaradıcılığı insan həyatının əksər sahələrinə aid mövzuları əhatə etmişdir. Kitabda tapmacalar aşağıdakı başlıqlar altında əsasən orfoqrafik normalara riayət edilməklə nəşr edilmişdir:

Təbiət və təbiət hadisələri

Nəbatat aləmi (burada mədəni bitkilər, ağaclar, bostan və tərəvəz məhsulları, meyvələr, yabanı və mədəni bitkilər yarımbaşlıqlar şəklində daxil edilmişdir)

Heyvanlar
 Quşlar
 Həşəratlar
 Heyvandarlıq məhsulları və heyvanlarla əlaqədar şeylər
 İnsan və onun bədən üzvləri
 Geyim və bəzək əşyaları
 Çadır, ev və onun hissələri
 Ev təsərrüfatında işlənən şeylər
 Silahlar
 Qeyri-maddi və mücərrəd tapmacalar
 Xərəklər və başqa yeyinti məhsulları
 Musiqi alətləri
 Kənd təsərrüfatı alətləri və maşınları
 Mətbuat və texnikaya aid tapmacalar
 Müxtəlif mövzulu tapmacalar
 Bağlamalar (Tapmacalar, 2004)

Bu təxmini qruplaşmada tapmacaların mövzu zənginliyi aşkar görünür. Sözügedən mətnlərdən ibtidai siniflərdə hər yaşa və hər mövzuya uyğun nümunələr seçmək mümkündür. Tapmaca öz mövzu dairəsinə görə folklorun elə bir janrıdır ki, o, tədris olunan bütün fənlər üçün material ola bilər. Riyaziyyat dərində rəqəmlər, toplama, çıxma, vurma, bölmə və digər riyazi əməliyyatlarla bağlı istifadə edilməsi gərək olan kifayət qədər tapmacalarımız var. Məsələn: Yerdə bir qaz var. Həmin tək qaz göydə uçan qazlara səslənir: *“Göydə uçan yüz qaz, məni də sıranıza düz, qaz! – Biz yüz deyilik. Bir biz, bir bizim qədər, bir bizim yarımız, bir bizim yarımızın yarısı, bir də sən gəlsən, yüz olarıq. İndi tap görək biz neçəyik?”* (Cavab: 36) (Səlikov, 2011, s. 166).

Digər mövzularda olan tapmacalara da nəzər salaq:

Altı taxta, üstü taxta,
 Oturub bir ağ otaxda.
 Qoyun deyil, ot otlayır,
 Toyuq deyil, yumurtlayır
 (Cavab: tısbağa) (Tapmacalar, 2004, s. 70).

Nümunələrdən bir daha müəyyən etmək olar ki, tapmacalar riyaziyyat, tarix, coğrafiya, təbiətşünaslıq, biologiya, zoologiya, anatomiya və orta məktəbdə tədris olunan digər elm sahələri haqqında, bəsit də olsa, bir sıra məlumatlar verir. Bu cür mətnlər dərində daha maraqlı təşkili üçün əlverişli materiallardır. İstənilən fənnin tədrisində keçilən mövzuya əlavə qismində tapmacaların verilməsi ilə həm də fənlərarası əlaqə yaratmaq mümkündür.

İbtidai sinif dərslərinə salınacaq tapmacalara konkret tələblərlə yanaşmaq, dərində mövzusuna uyğun seçmək lazımdır: seçilmiş mətnə fikir aydın, yığ-

cam, tapmacanın dili sadə, rəvan olmalıdır. Mətnlərin seçilməsində uşaqların yaş səviyyəsi nəzərə alınmalı, ifadə olunan fikirlər şagirdlərin maraq və qavrayışına uyğun olmalıdır.

Araşdırmalardan bu qənaətə gəldik ki, tarixən ibtidai sinif dərslərlərində xalq tapmacalarına geniş yer ayrılış, bu janrın uşaq təfəkkürünün inkişafı üçün çox gərəklili material olduğu nəzərə alınmışdır. Lakin müasir ibtidai sinif dərslərlərində xalq tapmacalarına elə də önəm verilmir, çox seyrək şəkildə görünməkdədir. Buna baxmayaraq, müasir dərslərlər əvvəlki dövrün dərslərləri ilə müqayisədə müəyyən üstünlüklərə malikdir. Bu, mətn üzərində işlə bağlıdır. Hal-hazırda istifadədə olan dərslərlərdə tapmacalarla bağlı çalışmaları daha mütərəqqidir və ilk yaranan dərslərlərimizdən üstünlüyü ondadır ki, tədris edilən mövzunun tələbinə uyğun olaraq tapmaca mətnləri üzərində həm dil və həm də məzmunla bağlı müəyyən əməliyyatlar aparılması tələb olunur. Uşaq təfəkkürünün formalaşmasında tapmacalar əhəmiyyətli rola malik olduğu üçün, ilk yaranmış dərslərlərdə olduğu kimi, hər mövzuya uyğun xalq tapmacalarından nümunələr verməklə, müasir dərslərlərdəki kimi həmin mətnlər üzərində məna, məntiq, dilçiliklə bağlı çalışmaları təklif etməklə dərslərin məqsədinə müvafiq bilik və bacarıqlar əldə etmək olar.

ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dili 1-ci sinif, I hissə. Tərtib edənlər: Nurullayeva Ü və b. – Bakı: Çapı-oğlu Elm-İstehsalat MMC, 2022. – 96 s.

Azərbaycan dili 2-ci sinif, I hissə. Tərtib edənlər: İsmayilov R. və b. – Bakı: Təhsil Nəşriyyat-Poliqrafiya MMC, 2021. – 105 s.

Azərbaycan folkloru antologiyası. İki cildə, I c. / Tərtib edən: Axundov Ə. – Bakı: Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası nəşriyyatı, 1968. – 288 s.

Azərbaycan uşaq folkloru (mətn). Toplayan, tərtib edən və ön sözün müəllifi: Qafarlı R. – Bakı: Ağrıdağ, 2011. – 469 s.

Balalara hədiyyə / Tərtib edən: Köçərli F. – Bakı: Şərq-Qərb, 2013, – 172 s.

Cəfərova N. İbtidai siniflərdə Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası. I hissə. – Bakı: ADPU nəşriyyatı, 2016. – 403 s.

Əliyev İ. Azərbaycan etnopedaqogikası. – Bakı: Elm və təhsil, 2009. – 224 s.

Səlikov İ. Xalq pedaqogikasıdan bir damla. – Bakı: İsmayıl NPM, 2011. – 256 s.

Tapmacalar / Tərtib edən: Xuluflu V.; “Azərbaycan folklorunun ilkin nəşrləri” seriyası, transliterasiya edənlər: Xəlilov R., Xürrəmçizadə A. – Bakı: Nurlan, 2013. – 112 s.

Tapmacalar / Tərtib edən: Seyidov N. – Bakı: Şərq-Qərb, 2004. – 208 s.

Vətən dili, I-II hissə. Çernyayevski A.O., Vəlibəyov S.H. Tərtib və transfonel. edən, ön söz, qeyd və şərhlər, sözlük və cədvəllərin müəllifi: Qaradağlı V. – Bakı, 2007. – 740 s.

Рассадин Ст. Так начинают жить стихом. – Москва: Детская литература, 1967.- 317 s.

